

dei. Philippus dixerat eum filium Ioseph, Nathanaël autem confitetur id quod erat, non uiri, sed dei filiū. Porro Nathanaël, sanctus & iustus, & ad hoc seruatus, ut aduentum Mesiaē uideret, literarum ac legis peritus fuisse existimatur. Ac eum in principio subdubitasse, neque statim credidisse uerbis Philippi, quia Philippus adiecerat à Nazareth, & responsio ipsius, & testimonium domini hic dicentis, Quia dixi tibi, uidi te sub ficu, credis, subindicat. Ergo nō crediderat prius, sed addubitauerat: admiscuerat enim sensum suum & rationem uerbis Philippi, antequam nossset ueritatem. Sic sensus noster, & nostra ratio ipsa quæ de deo credenda sunt admista, nobis ne illa credamus impedimēto persape, si non etiam semper, esse solent. Verum cum ipsa relicta, nude nos CHRISTO relinquimus, protinus fide illuminamur, & ueritate, à qua nostro sensu, & nostræ rationis indagine, perinde ut Nathanaël in principio, aberraremus. Et quod subiecit dominus, Maius his uidebis: hoc uerum fuit, & dum adhuc mortalis pro nobis esse uoluit, cum potentia miraculorū, & diuinis uirtutes ostendit, & postquam in immortalitatis gloria resurrexit: quia qui in eius assumptione fuerunt cōgregati in mōte Oliuarum, uiderunt cœlum apertum, & angelos descendentes, qui dixerunt: Viri Galilæi quid statis aspicientes in cœlum? Hic IESVS qui assumptus est à uobis in cœlum, sic ueniet, quemadmodum uidistis eum eūtem in cœlum: qui & ipsi ascenderunt in cœlum. In quorū congregatione ex hoc loco intelligi potest fuisse Nathanaël. Ergo eandem fidem habeamus, ut uidere possimus cum magna expectatione filiū hominis redemptorē & saluatorem nostrū ad iudiciū uenientē, angelis dei supra ipsum ascēditibus & descēditibus, & adorare & cōfiteri eū perēniter: quia ipse est uita, salus, & redēptio nostra, per quē facta sunt omnia, reparata sunt omnia, & recte iudicātur, & iudicabūtur omnia, sic cœlesti & æterno uolēte patre. Cui per ipsum, & cum ipso in unitate spiritus sancti, sit laus, decus, potestas, honor, gloria & imperium, in omnia secula seculorum, Amen.

CAPVT SECVNDVM.

18

In die tertia nuptiæ factæ sunt in Chana Galilææ, & erat mater IESV ibi. Vocatus est autem & IESVS, & discipuli eius ad nuptias. Et deficiēte uino, dicit mater IESV ad eū: Vinū non habent. Et dicit ei IESVS: Quid mihi & tibi est mulier? Nondū uenit hora mea. Dicit mater eius ministris: 5
Quodcūq; dixerit uobis, facite. Erāt autē ibi lapideæ hydriæ sex positæ secū dū purificationē Iudæorū, capiētes singulæ metretas binas uel ternas. Dicit eis IESVS: Implete hydrias aqua. Et impleuerūt eas usq; ad summum. Et dicit eis IESVS: Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt. Vt autē gustauit architriclinus aquā uinum factā, & nō sciebat unde esset: ministri autē sciebāt qui hauserant aquā: uocat spōsum architriclinus, & dicit ei: Omnis homo primū, bonū uinum ponit, & cum inebriati fuerint, tūc id quod deterius est: tu autem seruasti bonum uinum usque adhuc. Hoc fecit initium signorū IESVS in Chana Galilææ, & manifestauit gloriam suā, & crediderūt in eū discipuli eius. 10
¶ Post hæc descēdit Capharnaū ipse & mater eius, 15
& fratres eius & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Et prope erat pascha Iudæorum, & ascendit IESVS Hierosolymam, & inuenit in templo uendentes oues & boues & columbas, & numularios sedentes. Et

cum

eum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo: oues quoque & boues, & numulariorum effudit aes, & mensas subuertit. Et his qui colubas uidebant, dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei, domum negotiationis. Recordati sunt uero discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tua comedit me. ¶ Responderunt ergo Iudaei, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia haec facis? Respondit IESVS, & dixit eis: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Iudaei: Quadraginta & sex annis aedificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli eius quia hoc dicebat, & crediderunt scripturae, & sermoni quem dixit IESVS. ¶ Cum autem esset Hierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, uidentes signa eius quae faciebat. Ipse autem IESVS non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat ut quis testimonium perhiberet de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

ANNOTATIONES BREUES XVI. CIRCA LITERAM CAP. II.

1 Chana κανά	18 numularios τῶν κερματισῶν	25 templum τόν ναόν
sine aspiratione. & infra.	19 fecisset—quasi τοὺς κερματισῶν	& infra.
8 dicit eis — IESVS.	19 oues quorū τὰς προβάτας	27 resurrexisset ἠγέρθη
12 primum prius	20 numulariorum τῶν κολλητισῶν	32 opus ei non erat οὐ γέγονε εἶχε
13 usque adhuc. ἕως ἄρτι	20 aes, τὸ κέρμα	non habebat opus
17 Hierosolymam, ἱεροσόλυμα	22 negotiationis. ἐμπορίου	sciebat ἔγινωσκε
18 templo		cognoscebat

COMMENTARIUS IN CAPVT SECVNDVM.

Vbiungit Ioannes signum, quod fecit dominus in nuptiis factis in Cana Galilaeae, dicens. ¶ Et die tertia nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae, & erat mater IESV ibi. Vocatus est autem & IESVS, & discipuli eius ad nuptias. Et deficiente uino, dixit mater IESV ad eum: Vinum non habet. Et dicit ei IESVS: Quid mihi & tibi est mulier? Nondum uenit hora mea. Dicit mater eius ministris. Quodcumque dixerit uobis facite. Erant autem ibi lapideae hydrinae sex positae secundum purificationem Iudaeorum, capientes singulae metretas binas uel ternas. Dicit eis IESVS: Implete hydrinas aqua. Et impleuerunt eas usque ad summum. Et dicit eis IESVS: Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt. Ut autem gustauit architriclinus aquam uinum factam, & non sciebat unde esset: ministri autem sciebant, qui hauserant aquam: uocat sponsum architriclinus, & dicit ei: Omnis homo primum, bonum uinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est: tu autem seruasti bonum uinum usque adhuc. Hoc fecit initium signorum IESVS in Cana Galilaeae, & manifestauit gloriam suam, & credidit

derunt in eū discipulī eius. ¶ De Cana Galilææ sic scribit Hieronymus: Fuit autē Cana in tribu Aser, ubi dominus noster atque saluator aquam cōuertit in uinum. Vnde & Nathanaël uerus Israëlita saluatoris testimonio cōprobatur, & est hodie oppidū in Galilæa gentiū. Hæc ille. Verisimile autē est, sabbato nuptiarū conuiuia celebrari solita non fuisse propter apparatus, & ea quæ in nuptijs fieri solēt, quæ soluisent sabbatum: sed quauis alia sex dierum sequētium sabbatum. Proinde tertia die à sabbato, celebratæ uidentur illæ nuptiæ, non tertia die à congressu Nathanaëlis: nam in nuptijs discipulos habebat. Et quosnam, nisi quos postea fecit apostolos, quos nondum uocasse uidetur, quando à Philippo accersitus est Nathanaël: Ergo non de tertia die ab accessu Nathanaëlis, sed de tertia die post sabbatum, id haud in consentanea intelligi uidetur. Porro nuptiæ sunt ad legitimam generis humani propagationem. Legitima autem est, cum non uoluptas uirum & mulierem coniungit, sed deus. Deus uero coniungit, quando trahuntur desyderio uoluntatis dei, legisq; diuinæ implendæ, positæ ad suscipiendam prolem, quæ subinde deum agnoscat, cuius ordinatione suscepta fuerit, legemq; & uoluntatem eius similiter obseruet & custodiat. In illis nuptijs & uirginitas affuit, quæ est mater IESV ad illas uocata, & ipse IESVS, qui est immaculatus totius naturæ nostræ sponsus. Sex hydræ lapideæ secundum purificationem Iudæorū ibi positæ: illæ erant quibus uocati ad nuptias lauabantur. nō enim Iudæi nisi loti & purificati in nuptijs discumbere solebant. Sex erant: quia ut sex diebus operatus est deus, ita & sex diebus continuò purificari debemus, sed ex petra qui CHRISTVS est, ex quo sumi debet purificatio nostra: septima autem die in deo quiescere. Sexta die CHRISTVS sponsam suam aqua & sanguine lauit: Tertia autem ab hac die, quæ est resurrectionis, eam in gloria desponsauit. Et has nuptias filij dei & humanæ naturæ, domini exercituum zelus (sic enim Cana interpretatur) fecit. Pro sponsa, mater filij dei rogat, quando uinum deficit: quod doctrinæ spiritualis puritatem, quod charitatem & in deo gaudium designat, Et in fide nihil hæsitans, sed plena fiducia (etsi filius differat aut dissimulet) petit quod se nō dubitat obtenturā, modo famuli sponsæ faciant quicquid iusserit dominus. Et quid iubet? Impleri hydras aqua, quæ sunt sex dierum, qui per totam uitam currūt, humanæ purificationes, nam sabbatum quod est quies in deo, omnino purum & sanctum, non habet aliquid purificandum. Et illas conuertit in purissimum uinum synceræ intelligentiæ, legis gratiæ, & perfectæ charitatis in deum, & in eo cōsummati gaudij. Architrīclinus, est qui præest locis tribus lectis cōstrato ad discumbendū: unde has nuptias fuisse magnas intelligimus, & etiam ex numero hydrarum, & magna aquarum copia in uinum conuersarū. Et quid est quod dixit dominus: Quid mihi & tibi mulier: Nondum uenit hora mea: nisi, quid mihi tecum mulier, quid deo cum mortali: Nondum uenit hora, ut mea diuinitas sit aperta. Quali diceret: De ijs quæ dei sunt, & ad deum pertinent, non sit humana mens sollicita, cum deus illa suo tempore facturus sit. Proinde quid ad te, si uinum terrenum non habeant: Cum cœlestes nuptiæ fient, tunc uinum cœleste habituri sunt. Sed nondum uenit hora mea, nondum uenit hora nuptiarum mearum, cum sponsam meam sanguine meo redemptam atque purificatā accipiam, & uino charitatis æternæ potabo eam: quod in hoc mundo sanguis meus est, & calix præclarus amore inebrians: in altero autem, indeficiens gloriæ pabulum, & ab ubertate domus dei iam manifestata in gaudio æterno inebriatio. Quod in his nuptijs uinū optimum in sine positum est: hoc designat quod hæc nuptiæ præsentē IESV & matre eius factæ, diuinas figurabant nuptias, ubi in sine optima reseruatur. Quod arguit architrīclinus spōsum: hoc insinuat qd̄ terrena diuinis opposito respōdeat modo: quod enim in terrenis nuptijs fieri solet, dicebat: quod autem in diuinis, CHRISTVS qui est cœlestis & uniuersalis sponsus, fecerat: quod et particularem sponsum, & architrīclinum latebat.

latebat. At id ministros cœlestis sp̄si, & qui iussu eius fecerāt, minime latebat: quia quæ terrenos latent, angeli sciunt, & qui spiritu dei uiuunt, eiusq; iussa capessunt. At tamen CHRISTVS humanas honorare nuptias uoluit, & illic initium signorum facere: quia & spiritualis sponsus erat, & eas esse bonas ostendere uolebat, quas etiam à principio uoluerat deus in paradiso instituire. Et in hoc etiam se monstrauit deum, ut qui posset creaturā in creaturam repente, & pro uoluntate sua transmutare, & (ut sic dicam) transsubstantiare, quod dei proprium est. Quod signum ut uiderūt discipuli, crediderūt ipsum uerum esse Mesiam & saluatore mundi. Et magna profecto erat ea gloriæ manifestatio, qua se signo & opere deum declarabat. Neque arbitror eum, qui uoluit nuptias honorare, ne male crederentur, sponsum à thoro reuocasse, ne legitimum nuptiarum opus, quæ est prolis procreatio, malum crederetur. Quod tamen errore (ut puto) qui κατὰ φύσιν dicitur, præter literæ alicuius autoritatē fictum fuit, olim factum fuisse, qui thorum nuptialem, & inde sobolis procreationē damnat. Quanquam scriptura dicit: Quod deus coniunxit, homo non separet. Insuper & sic *Math. 19* mysterium paucis colligi poterit. Factæ sunt nuptiæ in Cana Galilææ: CHRISTVS adest, mater eius, & discipuli eius. Adest sponsus & sponsa. Celebratur conuiuium. Positæ erant hydriæ ad purificationem, & hæc sex erant. Deficit uinum. Mater filium precatur. Filius eam repellere uidetur: facit tamen quod mater postulat. Iubet dominus hydrias impleri aqua. Obsequuntur famuli. Aqua in uinum commutatur optimum. Illud, in fine distribuitur. Nuptiæ, unio sunt ad deum. Cana Galilææ: hic mundus, in quo filij Adam in transmigratiōe zelum conceperunt. CHRISTVS adest, mater eius, & apostoli: quia per hos hæc nuptiæ, & hæc ad deum unio facta est. Sponsus particularis, figurat uniuersalem sponsum CHRISTVM: Sponsa, ecclesiam: Conuiuium, mensam domini cœlestis sponsi. Hydriæ positæ erant ad purificationem: quia ad mensam domini nullus accedere debet nisi purificatus. Sex erant, quia omnium operum purificatio fieri debet, quæ continuo sex diebus currunt: nam sabbatum, sanctum dicitur ocium. Vinum, est doctrinæ puritas, & charitas inebrians. Quibus deficientibus in ecclesia (nam in nuptijs discumbentes, ecclesia sunt) mater filium precatur, ut ea discubentibus suppeditet. Mater dico non rogata, filiū rogat: instruens ac docēs omnē precem in ijs quæ diuina sunt, non ad ullā creaturā, sed ad solum filiū, ac deū esse fundendam. Qui etiam si dixerit, nihil deo cum mortali esse, & nondum uenire horā nuptiarū suarū: ad manifestandā tamen suā eximiam bonitatē, & supereminentē gloriā, & propter orantiū fiduciā, modo ministri nuptiarū, qui sunt mysteriorū ecclesiæ ministri, uerbis eius pareant: aquā frigidā quæ sunt insipidæ doctrinæ & frigidæ deuotiōes eorū, mutat, & cōuertit in optimū uinū: quæ est illuminata, & uitalis spiritus doctrina, seruēs deuotiō, & in deū solū charitas, & uehemēs quidē & inebrians charitas. Et hec est finis & cōsummatio illius noui, sacri, & nuptialis cōuiuij, quæ pro fine & complemento à deo tribuit. Achitriclinus, terrenus dispensator: qui ideo nescit unde hoc optimū uinū sit, quia terreni, qui opposito quàm deus modo operantur, hoc mysterium ignorant. Quid autem postea fecerit dominus, aperit Ioannes, dicens. **C**Post hæc descendit Capharnaum ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Et propè erat pascha Iudæorum. Et ascendit IESVS Hierosolymam, & inuenit in templo uendentes oues & boues & columbas, & numularios sedentes. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de tēplo: oues quoque & boues, & numulariorum effudit æs, & mensas subuertit. Et his qui columbas uendebant, dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei, domum negociationis. Recordati sunt uero discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tuæ cōedit me. **C**Memoriam conuersionis aquæ in uinū ab antiquitate seruatam, octauo idus Ianuarias celebrare solet ecclesia, id est sexta die

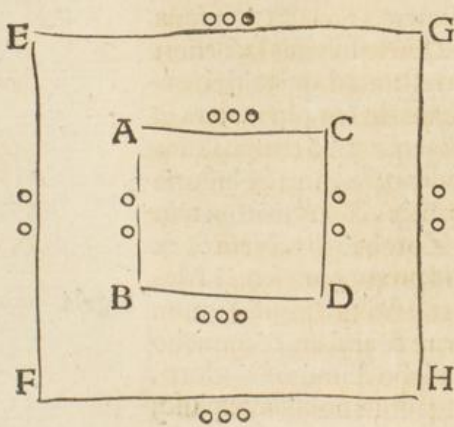
Ianuarij. Si ergo circa id tēporis, & dominus & mater, & affines & discipuli eius de-
 scenderunt manendi causa Capharnaum, non potuerunt ibi multis diebus manere,
 quin rursus illinc abirēt, ob pascha satis uicinum, cuius causa quotannis Hierosolymā
 peregrinari solebant. Attamen dominus sic sibi Capharnaum peculiarem habitatio-
 nis suae locum post baptismum suum, & post dimissam Nazareth, delegit, ut Caphar-
 naum, ciuitas domini nuncupata sit: quod licet ex Matthæo capite nono, numero 79.
 adiuuante Marco, capite secundo, numero 11, cognoscere, qui illam ciuitatē, de qua
 Matthæus de domino loquēs, ait, Et uēnit in ciuitatem suam, Capharnaum nominat.
 Ab hac ciuitate ascēdit dominus, & (quis id addubitet?) etiā mater & fratres, & disci-
 puli eius Hierosolymam, ratione festi instātis, quod fuit primum pascha à baptis-
 mate ipsius, quo illuc ascēdit. Et ingressus templū, flagello è funiculis facto, uendētes oues
 & boues abegit: partim ut ostenderet bestiales homines, ac plusquā bestias ipsas be-
 stiales à templo dei arcendos, & eos qui eiusmodi sunt, dura manere flagella: partim
 ut ostenderet, uetus sacrificium & oblationem ad finem uenisse, sicut psalmo trigesi-
 monono scriptum erat: Sacrificium & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mi-
 hi. Holocaustum & pro peccato non postulasti, tunc dixi, ecce uenio. Et ut intellige-
 rent eum uenisse, qui corpus suum offerret in sacrificium: & ut etiā impleretur scriptu-
 ra, quæ psalmo sexagesimo octauo scripta est, Zelus domus tuæ comedit me. Quid si
 per oues & boues, functiones pascuæ domini, id est ecclesiæ, quæcunque sint, siue fa-
 ciliores, siue difficiliore, figurantur: & per columbas, sacramenta ecclesiæ, quæ sunt
 CHRISTI per spiritum sanctum sacræ distributiones, qui in specie columbæ super
 dominū requieuit? Quid si per numularios designantur uendentes precium redē-
 ptionis nostræ, qui est character & figura substantiæ regis æterni? Caterum domus
 illa materialis, figura erat spiritualis templi dei, in quod maxime zelus CHRISTI fer-
 tur, ne fiant in eo mundanæ negociationes, & ne sint in eo numularij, ac pessimas
 in templo dei usuras facientes: quia & pecunia talium effunditur, & in perditionem
 it: & sedes eorum euertuntur, & nullum unquam in coelo locum habituri, perpetuò
 à templo dei exulabunt: immo etiam ne sint uendentes spiritum sanctum, qui san-
 ctam & columbinam amat simplicitatem: sedes eorum in terra deiicientur, & ipsi tē-
 plo dei cedere cogentur: quia si templum dei materiale, sanctum esse oportet: quan-
 to magis spirituale, quod intra nos est, purū, mundū, & alienum ab omni bestiali affe-
 ctu, & inordinata functione, & ab omni auaritia & sacrilega usura esse debet: ut sit pu-
 rorum, & minime uenaliū spiritus sancti charismatum, & sanctæ, deòque cohæ-
 rentis orationis locus: quæ sicut thus & thymiana igne charitatis in flammatum, ante
 te conspectum altissimi effundatur? Porro dominus frequenter eiecit è templo dei
 uendentes & ementes, & sedes euertit, ut licet ex hoc loco, & Matthæi capite uigesi-
 moprimo, numero 199. & Marci capite undecimo, numero 66, cognoscere. Verū
 de hac eiectione, quam dominus ad minus biennio ante passionem suam fecisse cog-
 noscitur, solus Ioannes loquitur. Cuius ideo meminit, quia alij tacuerunt. nam Mat-
 thæus eius meminit eiectionis, quæ in die regij ingressus domini in Hierusalem, sex-
 ta uidelicet die ante passionem facta est: & Marcus, illius quam fecit postridie, id est
 quinta ante passionem die: ostendens difficile admodum esse hunc auaritiæ morbum
 à templo dei excludere. Et semper admonuit, oportere templum dei, domum oratio-
 nis esse, non domū negociationū, non speluncam latronum. Et quod dominus eijce-
 ret uendentes & ementes, & numularios: pharisæi & sacerdotes, & cætera id genus
 auarorū turba, ægre ferebant, quod inde ipsis quippiā emolumēti accederet. Quem
 admodum & nūc si ij, quibus longa errandi cōsuetudine, candelas & cereos, & ima-
 gunculas pluris etiā quàm par sit, in templo uendere permittitur, modo aliquid cedat
 in utilitatem templi, aut sacerdotum, quibus sacer locus commissus est, ab illo arceren-
 tur, ægre

tur,agre admodum ferrent id sibi lucelli demi, non intelligentes ex hoc loco, & alijs Matthæi & Marci id non liceres: sed esse peccatum eiusmodi, cuiusmodi erat uendendum & ementium. nam & qui eius rei potestatem faciunt, indignationem dei incurrunr. Id enim malum, sacrilega auaritia procurat, & facit domum dei his & alijs id genus, aut etiam deterioribus nundinationibus, speluncam latronum: sicut & eadem lenocinijs uoluptatum & impudicijs eam prostituit, facit que prostibulum dæmonū. Sunt que hi & illi similes ijs, qui eiectiones eiusmodi à domino factas, indigne ferebant, de quibus Ioannes subdit. **¶** Respondētur ergo Iudæi, & dixerūt ei: Quod signum ostēdis nobis, quia hæc facis: Respondit IESVS, & dixit eis: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud: Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset à mortuis, recordari sunt discipuli eius, quia hoc dicebat: & crediderunt scripturæ & sermoni, quem dixit IESVS. **¶** Signum petebant, qui signo credere minime uolebant. nam & antea signa fecerat multa, & tunc quoque uirtutes, sanitates, & signa complura fecit, etiam in templo illo antequam festa paschalia elaberentur. Dixit tamen eis IESVS signum quod facturū erat, quod scilicet tertia die à mortuis resurrecturus esset. Ac prædixit eis ut deus, quid facturū erant: quia erant ipsum interfecturi. quod innuit cum ait, Soluite templum hoc, id enim, Soluite (quod sensum habet futuri: nam Græce habetur λύσατε, quod & soluitote dicimus) prædictiū est, & suo tempore permissiū, non imperatorium, perinde ac si diceremus, soluetis. Ut & id Zachariæ terciodecimo: *Fra Zach. 13.* mea suscitare super pastorem meum, & super uirum coherentem mihi, dicit dominus exercituum. Percute pastorem, & dispergentur oues. Et se tertia die surrecturū innuit, cum ait: Et tertia die excitabo illud. hoc enim templum quo de loquebatur, erat sacrum corpus ipsius, & gloriosa ipsius humanitas, quæ erat uerum & uiuum dei templū, quod & Ioannes hic exprimit. Sed adeò crassi sensus erant sacerdotes, ut de templo materiali, quod sub Zorobabele cœptum fuit, intelligerēt: ut & nunc ad *2. Corin. 3.* huc crasse omnia intelligūt ad literā, & nihil ad spiritum: quanquam litera occidit, spiritus autem uiuificat. At discipuli, etsi nondum id intellexerant, sciebant tamen parabolam esse, & uerum esse credebant quod dicebatur: quod sincere intellexerunt, posteaquā surrexit dominus à mortuis, & crediderūt spiritui sermonis & scripturis, quæ dicebant dominum à mortuis surrecturum: ut id psalmi tertij, *Psal. 3.* Ego dormiui & sopor *Psal. 56.* terium & cithara, exurgā diluculo. Et in prophetis non pauca. Et saepe scribæ et pharisei quæsierunt signum à domino, ut ex sextodecimo Matthæi, numero 155. in terra Magedan: & ex Marci octauo, numero 40 in Dalmanutha: sed eadem est terra Magedan & Dalmanutha. Et apud Lucam cap. undecimo, numero 100. ubi dominus eiecit dæmonium, petierunt à domino signum è coelo. At id Hierosolymis factū non est: de quo autem loquitur Ioannes, id Hierosolymis factum est: quod, quia alij euangelistæ tacuerunt, ipse expressit. Et ex hoc ipso quod dicebant de templo materiali, Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc. cōstat quod illo tempore stabat templum à Zorobabele cœptum: nam id quod Herodes octo annis ex historia quintidecimi libri Iosephi adiecit: ad ornatum magnificentiamq̄, & augmētum templi est adiectum, illo secūdo templo manente, quod dicitur Zorobabelis. Nam & ex oraculo gloria eius maior esse debuit, quàm primi tēpli: & id propter præsentia Messie in ipso existentis, dicente domino per Aggæum prophetā: Adhuc (inquit) unum modicum est, & ego commouebo cœlum & terram, & mare & aridam, & mouebo omnes gētes, & ueniet desyderatus cūctis gentibus: & implebo domum istā gloria, dicit dominus exercituum. Et subdit: Magna erit gloria domus istius nouissimæ, plusq̄

primæ, dicit dominus exercituum. Porro illud quadraginta sex annis plus minus fuisse extructum, etiam ex historijs constat. Nam computantibus Hebræis à principio regni Cyri, cum cœpit templum ædificari, usq; ad sextum annum Darij filij Idaspæ, quo consummatum est templum, anni plus minus quadraginta sex fluxerunt, ut super Matthæi sextumdecimum uisum iam est in supputandis Danielis prophetæ hebdomadibus. Ergo de secundo templo loquebatur Iudæi: quod & stabat prædicatæ domino, gloria maiestatis eius illustratum. Errarent igitur, qui ex Iosepho haud probè intellecto, crederent templum illud ab Herode Aſcalonita rege funditus fuisse destructum. nam id non ita est, sed reparatum fuit, & ad magnificentiam cura eius adornatum, & hoc sub Augusto Cæsare. Sed dices, sic Iosephus habet cap. undecimo, libri quintidecimi de antiquitatibus: Quos cum Herodes cerneret dubitantes, adhortabatur eos, dicens se non prius deponere templum, nisi omnia præpararentur, quæ ad perfectionem pertinerent. Neq; mentitus est ex hoc quod promiserat. Et subditur: Cũq; omnem apparatus alacriter aggregasset, antiquis fundamentis solutis noua imposuit, super quæ templum erexit longitudine centum cubitorum, latitudine centum cubitorum, altitudine centum & uiginti. Ergo deposuit templum, & soluta sunt antiqua fundamenta, & noua instaurata. Et hoc absolutum est etiam annis decem, antequam CHRISTVS incarnaretur, si quis ex chronico supputare uoluerit annos: non ergo stetit tempore aduētus CHRISTI secundum templum, quod sub Cyro absolutum est. Id ultimum imus inficias: neque templum illud Herodem deposuisse, ac eius fundamenta soluisse tribuimus. Sed si templum deposuit, & antiqua soluit fundamenta: id de eo quod superfuerat de templo Salomonis diruendum, & antiquis illius tēpli fundamentis intelligendum censemus: & ita totū id quod adiecit, fuisse exterius templū, ad magnitudinem iuxta fundamenta antiqui templi Salomonis extructum: Secundum autem templum, quo de hic apud Ioannem locuti sunt Iudæi ad dominum, integrum mansisse inclusum. Quod apertius Egesippus declarat libro primo belli Iudæici, sic de Herode loquēs: Quintodecimo itaque regni sui anno, ut beatitudinī suæ responderet & gratiæ, tanto rerum secundarum successu leuatus, ad pietatem animum intendit. Et ut se gratum cœlestibus, in se supra modum fluētibus beneficijs demonstraret, templum ornauit, omnemq; illum circa templum loci ambitum circumuallauit muro, geminatisq; spatijs inclusit, immenso ædificandi sumptu, & exquisito decore. Ecce quomodo Herodes templū, secundum scilicet ornauit, omnemq; circa ipsum templum loci ambitū circumuallauit, & templū ipsum muro geminatis spatijs inclusit. Et hæc est ueritas, & Iosephi si uerè scripsit intentio: alioqui non constaret historiæ eius ueritas. Huius autem qualiscunq; subsequatur ichnographica descriptio.

Iosephus.

Egesippus.

ACBD, secundū templum, quod cœptum est sub Zorobabele. EGFH, templū Herodis, id est quod adiecit Herodes ad ornamentum secundi templi. AB, cubiti 50. similiter AC, & his opposita latera, id est muri. EF, 100. cubiti, similiter EG, & eius oppositi muri. Altitudo templi ACBD, cubiti 60. Altitudo EGFH, cubiti 120. Puncta ista ooo, portas & porticus designāt. Et quid in illo tam magnifice incluso circa templum cum porticibus spatio erat, nisi exedræ sacerdotum & scribarum, & quæ ad sacra necessaria erant innouata propter nouum ornatum: quæ uno anno & quinque mensibus sacerdotes, quibus hæc commissa erat cura, perfecerunt, ut testatur ipse Iosephus in fine quintidecimi antiquitatum libri: at Herodes suum opus octo annis ædificauit. Ergo aliud, quod

quod ædificauit Herodes: aliud, quod circa templum sacerdotes. Mansit itaq; secundum templum: etsi totum quod extrinsecus erat, cum toto interno uocaretur templum. Nec mirum si illud in aduentu Messæ, qui instabat & in foribus erat, fuit sic decoratum: ut quod suscepturum erat illum cum alma uirgine puerpera matre, in ipso præsentatum, & in reditu ex Aegypto, puerum duodennem sapiëntia dei plenum, & in medio sacerdotum admirabilem, & toties peregrinum, & tandem uirum factum, in eo prædicantem, & miracula operantem, atq; id Esaiæ implentem: De Sion exhibit lex, & uerbum domini de Hierusalem. Neque enim crediderim, alia de causa id uoluisse deum ab Herode fieri: etsi id neque ipse, neq; populus intelligeret. Sed de his satis. Et subdit Ioannes, multos tunc in dominum credidisse, dicens. ¶ Cum autem esset IESVS Hierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, uidentes signa eius quæ faciebat. Ipse autem IESVS non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine. ¶ In ea paschali celebritate, in qua sacerdotes signum ab eo petebant, multa signa fecit dominus: adeo ut tunc multi in nomine eius crediderint, ea uidentes mirabilia. Verum, signa non fuerunt ijs, quibus dixit: Soluite templum hoc, & in triduo excitabo illud. nam signis illis non crediderunt, neque ea pro signis diuinæ uirtutis habuerunt: ut qui mortem eius cupiebant, & qui iuxta uerbum domini, ipsum morti adiudicauerunt. Et de his dicitur, quod IESVS non credebat seipsum eis, hoc est quod non committebat seipsum potestati eorum: non autem de illis qui crediderant in nomine eius. Et cur seipsum non credebat eis? Quia ipse nouerat mentes hominum, & abditas uoluntates: quo deus esse declarabatur, cuius proprium est corda & renes scrutari: & qui opus non habet, ut quis de homine testimonium ferat, cum ipse apertissimè sciat quicquid, siue bonum siue malum, fuerit in homine. Det nobis igitur deus sic in nomine filij sui credere, ut ipse credentibus nobis se credat: & sit habitator mentium nostrarum, illuminator tenebrarum, & omnium languorum mirificus expulsor: & confitentibus insuper quod ipse est deus noster, saluator noster, & redemptor noster. Cui cum patre & spiritu sancto, laus & honor, & gloria, in perennia seculorum secula. Amen.

CAPVT TERTIVM.

Rat autem homo ex pharisæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorū. Hic uenit ad IESVM nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quia à deo uenisti magister. Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit deus cum eo. Respondit IESVS, & dixit ei: Amen amē dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, nō potest uidere regnū dei. Dicit ad eū Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cū sit senex? Nūquid potest in uentrē matris suæ iterato introire, & renasci? Respondit IESVS: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum dei. Quod natum est ex carne, caro est: et quod natum est ex spiritu, spiritus est. ¶ Non mireris quia dixi tibi: oportet uos nasci denuo. Spiritus ubi uult spirat, & uocē eius audis: sed nescis unde ueniat, aut quò uadat. Sic est oīs qui natus est ex spiritu. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quō possunt hæc fieri? Respondit IESVS, & dixit ei: Tu es magister in Israël, & hæc ignoras? ¶ Amē amē dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod uidimus testamur, &